

Vrouwen- en LGBT-rechten in revolutionair Rusland

Er is wereldwijd een politisering van jongeren rond de onderdrukking van vrouwen en LGBT-mensen. Dit leidt tot nieuwe discussies over hoe we een einde kunnen maken aan discriminatie en ongelijkheid. EMMA QUINN kijkt naar de ervaring van de Russische revolutie en de radicale progressieve maatregelen die door de Bolsjewieken werden doorgevoerd in wat gezien werd als de eerste stappen naar volledige bevrijding van deze twee onderdrukte groepen.

Geen enkele gebeurtenis in de geschiedenis werd door het kapitalistische establishment meer verdraaid dan de Russische revolutie. De vele herzieningen van de geschiedenis van de revolutie maken dat de rol van vrouwen amper nog vermeld wordt en ook over de enorme verworvenheden van vrouwen na de revolutie wordt gezwegen.

Het omverwerpen van het kapitalisme en het grootgrondbezit door de Bolsjewieken en de Russische arbeidersklasse in 1917 leidde tot radicale maatschappijverandering, een radicale verandering die we voorheen of nadien niet zagen. De Bolsjewieken konden de macht grijpen omdat ze de stem van de onderdrukte massa's, werkenden, armen en vrouwen waren. De enorme ongelijkheid en onderdrukking zijn vandaag scherper dan ooit, de rijkste 1% zijn rijker dan de andere 99% van de wereldbevolking. Tegen de achtergrond van deze groeiende ongelijkheid, gaat de onderdrukking van vrouwen en de LGBT-gemeenschap wereldwijd verder. Ook in de meeste ontwikkelde landen is dit het geval. Het leidt tot een politieke bewustwording van jongeren. Tegen deze achtergrond is het nuttig om lessen te trekken uit het verleden, zeker de ervaringen van de Russische revolutie zijn daarbij van groot belang.

De Bolsjewieken benadrukten het belang van de volledige arbeidersklasse om de samenleving te veranderen. Maar tegelijk erkenden ze dat vrouwen een dubbele onderdrukking ondergaan onder het kapitalisme en het plattelandspatriarchaat. Voor de Bolsjewieken was de bevrijding van vrouwen cruciaal in de strijd

voor een socialistische samenleving. Lenin benadrukte dit toen hij in 1920 stelde dat “de arbeidersklasse de volledige zege niet kan behalen zonder de volledige emancipatie van de vrouw te hebben bevochten.” (1) Vrouwen speelden een leidinggevende rol in de Bolsjewistische partij, zowel op nationaal als lokaal vlak. De impact van de revolutie veranderde het bewustzijn en het leven van werkende vrouwen.

Anti-oorlogsagitatie en Bolsjewistische vrouwen

In de aanloop naar de revolutie speelden vrouwen een belangrijke rol in de val van het tsaristische regime en de overwinning van de bolsjewieken. Meer dan gelijk welke andere kracht begrepen de Bolsjewieken het belang hiervan. Toen tienduizenden vrouwen in februari 1917 op straat kwamen, in gebeurtenissen die zouden leiden tot de februarirevolutie, was dit rond eisen voor rechtvaardigheid en vrede, alsook brood. Het protest begon op de internationale vrouwendag, een herdenking die Rusland pas vier jaar eerder bereikt had via de Bolsjewistische activiste Konkordia Samoilova (2). Bolsjewistische vrouwen speelden een belangrijke rol in de voorbereiding van de betoging. Ze vormden vrouwenkringen die onder werkenden en soldatenvrouwen campagne voerden, zelfs indien de autoriteiten dit probeerden tegen te gaan. De Bolsjewieken, waaronder veel vrouwelijke leden, gingen gebukt onder zware repressie omwille van hun verzet tegen de Wereldoorlog. Velen werden gevangen genomen of moesten vluchten. Samen met de brutaliteit van de oorlog voor de werkende bevolking, werd beslist om de internationale

vrouwendag te vieren met anti-oorlogsbetogingen. Op 23 februari 1917 betoogden werkenden in St Petersburg met de vrouwen vooraan. Ze riepen iedereen op om de betoging te vervoegen, ook de soldaten werden gevraagd om mee te doen.

Internationale vrouwendag 1917

“Op de internationale vrouwendag, 23 februari 1917, werd een staking uitgeroepen in de meeste fabrieken en werkplaatsen. Er was een militante sfeer onder de vrouwen, niet alleen onder de werkende vrouwen maar onder alle vrouwen die aanschoven voor brood en brandstof. Ze hielden politieke meetings, ze domineerden de straten, ze trokken naar het stadhuis met de eis van brood. Ze hielden trams tegen. ‘Kameraden, kom naar buiten’, riepen ze enthousiast. Ze trokken naar fabrieken en werkplaatsen en vroegen er iedereen om het werk neer te leggen. Vrouwendag werd een enorm succes en zorgde voor een revolutionaire sfeer”, schreven Anna en Mariia Ul’ianov op 5 maart 1917 in de Pravda. (3)

De Bolsjewieken erkenden het belang van de radicalisering van vrouwen in de zomer die op de februarirevolutie volgde. Er ontstond een stakingsgolf onder het was- en schoonmaakpersoneel, de dienstensector, huispersoneel, winkelbedienden en horecapersoneel. De Bolsjewieken stonden vooraan in het organiseren van vrouwelijke arbeiders. Zeker de vrouwelijke Bolsjewieken ondernamen enorme inspanningen om werkenden en soldatenvrouwen te bereiken. Ze bouwden een basis uit onder deze pas politiek bewust geworden laag van vrouwen. Dit gebeurde ondanks de moeilijkheden van ingebakken seksisme, huishoudelijke verplichtingen en analfabetisme. Sofia Goncharskaia, een lid van de Bolsjewieken, leidde de vakbond van wasserijpersoneel en speelde een centrale rol in de acties. (4) Revolutionaire vrouwen vormden studiegroepen onder stakers in een poging om de vrouwen te politiseren en te vormen. Doorheen de staking werden vrouwen naar de bredere arbeidersstrijd getrokken en werd hun klassenbewustzijn versterkt. Toen de Bolsjewieken aan de macht kwamen in oktober, waren er meer vrouwen die het Winterpaleis bestormden dan dat er waren om het te verdedigen. Nochtans wordt nu vaak het tegenovergestelde beweerd.

Meest progressieve wetten in de geschiedenis

Op 17 december 1917, amper zeven weken na de vorming van de eerste arbeidersstaat ter wereld, werd het kerkelijke huwelijk afgeschaft en werd een gemakkelijke vorm van echtscheiding mogelijk. Een maand later werd een nieuwe familiewet ingevoerd. Deze wet vertrok van de wettelijke gelijkheid van vrouwen en maakte een einde aan de mogelijkheid om kinderen als ‘buitenwettelijk’ te bestempelen. Het belang van deze maatregelen voor de Bolsjewieken wordt duidelijk uit de timing. Op hetzelfde ogenblik probeerde de nieuwe regering de wereldoorlog te stoppen, een burgeroorlog te vermijden, de landbouwersbevolking te bevrijden en de industrie en de economie opnieuw op gang te krijgen.

Doorheen de jaren 1920 werd de familiewet verder aangepast op basis van publieke discussies en debatten. Van bij het begin kwamen de Russische socialisten op voor gelijkheid voor vrouwen, de Bolsjewieken wezen erop dat de vrouw vastgeketend was in het traditionele gezin. Voor de revolutie was het leven van vrouwen erg strikt vastgelegd: trouwen, monogaam blijven, kinderen

op de wereld zetten en het “afstompende werk in de keuken en in het algemeen van de individuele huishouding.” (5) De levenskwaliteit van vrouwen was nooit een punt, hun geluk en plezier was niet relevant. De Bolsjewieken gingen daar meteen tegen in, ze stredden ook tegen de rol van de Orthodoxe kerk en het patriarchaat.

Inessa Armand, de voorzitter van Shenotdel, het vrouwenbureau dat werd opgezet, verklaarde: “Zolang de oude vormen van het gezin, het huishouden en het opvoeden van kinderen niet afgeschaft worden, zal het onmogelijk zijn om uitbuiting en huisslavernij te stoppen, het zou onmogelijk zijn om het socialisme op te bouwen.” (6)

Traditionele gezin uitgedaagd

De revolutie deed een heldhaftige inspanning om het zogenaamde ‘gezinshart’ te bestrijden. Er werden plannen ingevoerd voor een systeem van sociale zorg met onder meer moederhuizen, kinderopvang, ziekenhuizen, scholen, sociale restaurants en wasplaatsen, ... Het moest de vrouwen de mogelijkheid bieden om aan de verplichtingen van het huishoudelijk werk te ontsnappen. Er kwam betaald moederschapverlof voor en na de geboorte voor vrouwelijke arbeiders en toegang tot zorgkamers op de werkplaatsen om borstvoeding mogelijk te maken, met pauzes om de drie uur voor elke moeder. Dit alles werd wettelijk vastgelegd.

Abortus werd gelegaliseerd in 1920 en werd door Trotski omschreven als een van “de meest belangrijke civiele, politieke en culturele rechten” van vrouwen (7). Abortus was gratis en beschikbaar via de overheid. Werkende vrouwen genoten voorrang.

In November 1918 was er de eerste al-Russische conferentie van werkende vrouwen. De bijeenkomst werd georganiseerd door Alexandra Kollontai en Inessa Armand. Er waren meer dan duizend aanwezigen. De organisatoren benadrukten opnieuw dat de emancipatie van vrouwen hand in hand samenging met de opbouw van socialisme. (8)

Kort nadat deze veranderingen doorgevoerd werden, begonnen de reactionaire krachten een burgeroorlog in een land dat reeds hard geleden had onder de Eerste Wereldoorlog. Kort na het begin van de burgeroorlog werd het vrouwenbureau, of Zhenotdel, opgezet. Het doel was om vrouwen te bereiken, hen actief te krijgen en hen te vormen en informeren over hun nieuwe rechten. Het vrouwenbureau organiseerde klassen om te leren lezen en schrijven, voor politieke discussies en workshops over hoe faciliteiten zoals dagzorg op de werkplaatsen georganiseerd worden, ... Afgevaardigden van vrouwen uit de fabrieken namen deel aan vormingen van het vrouwenbureau die soms drie tot zes maanden duurden. Nadien gingen ze terug naar hun werkplaats waar ze verslag uitbrachten aan hun collega's.

Het vrouwenbureau was erg succesvol in het versterken van het bewustzijn onder brede lagen van de werkende vrouwen, onder meer rond thema's als kinderopvang, gezondheid in huis en op het werk. Het vrouwenbureau verbreedde de horizon van duizenden vrouwen. Tegen 1922 bedroeg het aantal vrouwelijke leden van de Communistische Partij meer dan 30.000.

Ondanks de tekorten als gevolg van de oorlog, voorzag het Rode

Leger een speciale trein voor het vrouwenbureau en werd toegang tot het spoornet verleend waardoor het land kon doorkruist worden om lokale afdelingen van het vrouwenbureau uit te bouwen. Duizenden vrouwen sloten er zich bij aan. De afdelingen hielden zowel kleine als grotere bijeenkomsten en discussiekringen die ingingen op thema's die vrouwen specifiek raken.

Kristina Suvorova, een huisvrouw uit een kleine stad in het noorden van het land, omschreef de verhoudingen en het gevoel van betrokkenheid die er was in de wekelijkse vergaderingen tussen soldatenvrouwen als haarzelf en de lokale partijsecretaris van de Bolsjewieken. "We spraken over vrijheid en gelijkheid van vrouwen, over warme wastafels voor het spoelen van kledij, we droomden over lopend water in het appartement. Het lokale partijcomité behandelde ons met oprechte aandacht, er werd respectvol naar ons geluisterd, delicaat gereageerd op fouten, beetje bij beetje werd ons wijsheid en rede bijgebracht. We voelden ons als een gelukkige familie." (9)

Seksuele vrijheid

Doorheen de postrevolutionaire periode zorgden de Bolsjewieken ervoor dat er een breed debat over seksualiteit was. Dat was een groot verschil met het vorige regime. De Bolsjewieken deden dit op een ogenblik dat ze moesten vechten om stand te houden in afwachting van socialistische revoluties in andere landen. Maar ze deden het omdat het direct voortvloeide uit de filosofie van zelfemancipatie van de arbeidersklasse.

De veranderingen op vlak van gezin en familiestructuur zorgden ervoor dat velen op een compleet andere manier naar relaties gingen kijken. In 1921 was er een onderzoek door de Communistische Jongeren naar de houding van mensen tegenover relaties. Daaruit bleek dat 21% van de mannen en 14% van de vrouwen het huwelijk ideaal vonden. 66% van de vrouwen was voorstander van langdurige relaties op basis van liefde en 10% was voorstander van relaties met verschillende partners. In 1918 waren er 7.000 echtscheidingen tegenover slechts 6.000 huwelijken in Moskou.

Alexandra Kollontai verdedigde de radicale veranderingen en legde uit: "Het oude gezin waarin de man alles was en de vrouw niets, het typische gezin waarin de vrouw geen eigen wil had, geen tijd of geld, dat verandert nu allemaal voor onze ogen." (10)

De Bolsjewieken dachten dat relaties moesten gebaseerd zijn op vrije keuze en overeenstemming van persoonlijkheden, niet op financiële afhankelijkheid. Er werd geprobeerd om het patriarchale gezin te ondermijnen door publieke diensten aan te bieden die huishoudelijk werk vervingen en voor vrije tijd zorgden. Dit werd gezien als onderdeel in de opbouw van het socialisme.

Tussen 1917 en begin jaren 1920 waren er tal van discussies over seksualiteit en waren er overal in het land experimenten. Er verschenen honderden pamfletten, magazines en nouvelles over seksualiteit. De radicalisering van de samenleving stopte niet na de revolutie. De Pravda bracht heel wat artikels en brieven over seksualiteit. Jongeren waren in het bijzonder bezig met het ontdekken van hun seksualiteit. De jonge vrouw Berakova schreef in 1927 in de 'Rode Student': "Ik vind dat meisjes zoals wij, hoewel we nog geen volledige gelijkheid met mannen bereikt hebben, een visie en gevoel hebben. De tijd van de prinsesjes is

voorbij. Onze meisjes weten wat ze willen van een man, zonder zich zorgen te moeten maken, slapen ze met mannen omwille van een gezonde aantrekkingskracht. Wij zijn geen objecten of simpele wezens die door mannen het hof moeten gemaakt worden, meisjes weten zelf wie ze kiezen en met wie ze slapen." (11)

Dit verscheen in een land waar tien jaar eerder abortus, echtscheidingen en homoseksualiteit nog wettelijk verboden waren.

Prostitutie werd bewust gedecriminaliseerd in 1922, maar pooierschap werd verboden. Er waren ziekenhuizen die vrouwen met seksueel overdraagbare aandoeningen behandelden en meteen ook vorming gaven aan vrouwen. Trotski omschreef prostitutie als: "de enorme degradatie van vrouwen in het belang van mannen die het kunnen betalen." (12)

De wetten over seksuele misdrijven onder de Bolsjewieken vielen op door hun gender neutraliteit en verwerping van moraliteit of morele benadering. De wet omschreef seksuele misdrijven als "inbreuken op de gezondheid, vrijheid en waardigheid" van het slachtoffer. Verkrachting werd door de wet omschreven als "seksuele betrekkingen zonder wederzijdse toestemming op basis van ofwel fysiek ofwel psychologisch geweld." (13)

Tegen 1921 was de burgeroorlog voorbij. Er waren miljoenen slachtoffers gevallen, industrie was verwoest en er heerste honger en ziekte. De middelen van de staat kwamen niet overeen met de visie en bedoelingen van de revolutionairen. De economie stond aan de rand van de afgrond. Tegen 1921 moesten verregaande maatregelen genomen worden, de regering voerde de Nieuwe Economische Politiek (NEP) in met een reeks marktmechanismen om de economie gaande te houden terwijl gehoopt werd op steun van de internationale arbeidersklasse via een revolutie in Duitsland, een grote kapitalistische economie met een massale arbeidersbeweging die revolutionaire oprispingen kende. De NEP was een poging om de productie in deze context overeind te houden, maar het leidde wel tot besparingen in diensten om de arbeidersstaat te behouden terwijl voor een internationale verspreiding van de revolutie werd opgekomen.

In deze context kon de staat financieel niet instaan voor de kinderopvang. Het kwam vaak voor dat mannen de moeders lieten zitten. De staat begon dan maar steun te geven aan vrouwen die alleen moesten instaan voor hun gezin. Er kwamen brochures en pamfletten zodat vrouwen hun rechten kenden. De rechtbanken trokken de kant van de vrouwen en stelden de belangen van het kind centraal, voor de financiële belangen van de man. Er was zelfs een rechterlijke uitspraak waarin drie mannen moesten bijdragen aan een moeder die een relatie had gehad met drie potentiële vaders van een kind.

LGBT-levens omgevormd

De Russische revolutie veranderde het leven van LGBT-mensen. Onder het tsarisme was homoseksualiteit verboden, 'sodomie' was illegaal, lesbische relaties werden net als vrouwelijke seksualiteit in het algemeen genegeerd. Na de revolutie werd homoseksualiteit gedecriminaliseerd, alle anti-homoseksuele wetten verdwenen toen de nieuwe strafwet in 1922 tot stand kwam.

In zijn werk 'Seks en seksualiteit in Rusland' beschrijft Jason Yanowitz de impact van de revolutie op gays, lesbiennes en

transgenders. Overgeleverde biografieën tonen hoe veel homo's en lesbiennes van de revolutie gebruik maakten om openlijk hun leven te leiden. Huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht werd wettelijk mogelijk, maar door een gebrek aan onderzoek is het niet duidelijk hoe breedverspreid dit was. Maar er is bewijs van minstens één rechtszaak waarin werd bevestigd dat een huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht legaal was. Er waren ook mensen die beslisten om te leven met een ander gender, tegen 1926 werd het legaal mogelijk om van gender te veranderen in de officiële administratie. Interseksuelen en transgenders kregen medische begeleiding in plaats van gedemoniseerd te worden. Er was staatssteun voor onderzoek naar deze thema's en er werd toestemming gegeven voor geslachtoperaties indien de patiënt daarom verzocht. Openlijke homo's en lesbiennes konden dienst doen in de regering en in publieke posities. Georgy Chicherin bijvoorbeeld werd in 1918 aangesteld als commissaris voor Buitenlandse Zaken. Hij was openlijk homo en hield er een flamboyante stijl op na. Het is ondenkbaar dat zo iemand een zelfde rol zou gespeeld hebben in een kapitalistische staat.

In 1923 trok de commissaris van Gezondheidszorg met een delegatie naar het instituut voor seksuele wetenschappen in Berlijn. Hij omschreef er de nieuwe regels rond homoseksualiteit als "doelbewust emancipatorisch, breed aanvaard in de samenleving waarbij niemand de nieuwe regels wil terugtrekken." (14)

Stalinistische contrarevolutie richt zich tegen verworvenheden

De jarenlange oorlog tegen de aanhangers van de tsaar en de imperialistische legers die de nieuwe arbeidersstaat liefst meteen de kop wilden indrukken en het ongewenste isolement van de revolutie na de nederlagen van de Duitse revolutie en andere opstanden in Europa, waren de voorwaarden waarop een bureaucratie onder Stalin aan de macht kon komen. Dit was een politieke contrarevolutie waarin Stalin en de bureaucratie autoritaire maatregelen gebruikten om het bewustzijn van de arbeidersklasse, het activisme en de democratie te ondermijnen. Ze gebruikten hun autoriteit ook om overwinningen voor de socialistische beweging in het buitenland te vermijden. Alles stond in het teken van de privileges van de bureaucratie aan de top van de geplande economie.

Deze contrarevolutie zette de strijd voor socialisme op een zijspoor, het deed afbreuk van de zoektocht naar een samenleving waarin democratie in elk onderdeel ingebakken zit. Tegelijk werd bewust ingegaan tegen de verworvenheden van vrouwen en LGBT-mensen. Progressieve wetten verdwenen. Homoseksualiteit werd opnieuw verboden. Het patriarchale gezin werd gepromoot als methode tot sociale controle. In het bekende arbeiderslied 'Bread and Roses' uit het begin van de 20ste eeuw wordt gezongen: "de opkomst van de vrouwen, betekent de opkomst van ons allemaal". Dit vat samen waarom de bureaucratie de verworvenheden van vrouwen moest aanvallen om het bewustzijn terug achteruit te duwen en daarmee ook het activisme en de betrokkenheid in het algemeen.

Blijvende bron van inspiratie

De opkomst van de bureaucratie en het verraad van de revolutie door Stalin, doen geen afbreuk aan het belang van de Bolsjewieken en hun programma. Nooit voorheen speelden vrouwen zo'n

grote rol in de politiek. Nooit voorheen was er een leiding of politieke kracht die zo bewust probeerde de steun van vrouwen en de LGBT-gemeenschap te verwerven en die hun levenskwaliteit en geluk centraal stelde. Een aantal verworvenheden van de Russische revolutie bijna een eeuw geleden zijn tot op vandaag niet bekomen in tal van landen. Denk maar aan Ierland waar de nauwe banden tussen kerk en staat nog steeds leiden tot een grondwettelijk verbod op abortus. De oktoberrevolutie blijft een onmiskenbaar en inspirerend voorbeeld van de nauwe verbondenheid van de strijd tegen alle vormen van onderdrukking met arbeidersstrijd voor socialistische verandering. Het is ongelofelijk dat bijvoorbeeld bepaalde rechten voor transgenders werden erkend terwijl de bewegingen voor vrouwenbevrijding of de homobeweging pas decennia later zouden ontstaan.

Het kapitalistische herstel in Rusland was rampzalig. Het neoliberale kapitalisme zorgde voor een tijdperk van snel aftakelende levensstandaarden. Samen met de vreselijke onderdrukking van de LGBTQ-gemeenschap in Rusland toont dit het door en door reactionaire karakter van het kapitalisme. Het kapitalisme in Rusland heeft niet geleid tot vooruitgang en democratie. Verworvenheden die een eeuw geleden door marxisten bekomen werden, staan lijnrecht tegenover het conservatieve bewind van Poetin waardoor Rusland een van de gevaarlijkste landen ter wereld is voor LGBTQ-mensen.

De beweging die in de lente van 2015 in Ierland ontstond rond het homohuwelijk en de groeiende beweging in Noord-Ierland voor ditzelfde recht, is een uitdrukking van het feit dat arbeidersgemeenschappen sociale en economische gelijkheid willen en bereid zijn om tegen het establishment in te gaan. Vrouwen dragen een groot deel van de gevolgen van het harde besparingsbeleid. Vrouwen speelden een centrale rol in het referendum over het homohuwelijk maar ook in de strijd tegen de waterbelasting.

De Russische revolutie toont dat de werkende klasse de sterkste kracht in de samenleving is. Een bewuste uitbouw van een beweging voor de 99% kan een einde stellen aan de enorme ongelijkheid voor vrouwen, voor de LGBTQ-gemeenschap en voor de armen. Zoals de Bolsjewieken moeten we beseffen dat het kapitalisme niet kan verslagen worden zonder de betrokkenheid van de vrouwen en de arbeidersvrouwen in het bijzonder. Zij zullen mee vooraan staan in de strijd tegen de 1%.

Voetnoten

- 1 VI Lenin, 'Over de emancipatie van de vrouw', Progress uitgeverij 1977, p. 72
- 2 Jane McDermid en Anna Hillyar, 'Midwives of the Revolution – Female Bolsheviks and Women workers in 1917', UCL Press, 1999, p 67-68
- 3 p 8
- 4 p 9
- 5 VI Lenin, 'Over de emancipatie van de vrouw', Progress uitgeverij 1977, p. 77
- 6 Karen M Offen, 'European Feminism 1700-1950', Stanford University Press 2000, p. 267
- 7 Leon Trotsky, 'De Verraden revolutie', marxisme.be 2015, p. 143
- 8 Barbara Alpern Engel, 'Women in Russia 1700-2000', Cambridge University Press 2004, p. 143
- 9 p. 142
- 10 Alexandra Kollontai, 'Communism and the Family', 1920
- 11 Uit Jason Yanowitz's podcast, 'Sex and Sexuality in Soviet Russia', <http://wearemany.org/a/2013/06/sex-and-sexuality-in-soviet-russia>
- 12 Leon Trotsky, 'De Verraden revolutie', marxisme.be 2015, p. 142
- 13 <http://wearemany.org/a/2013/06/sex-and-sexuality-in-soviet-russia>
- 14 Ibid